ХОМУТЕНКО
Віра Петрівна
homutenko-vera@mail.ru

к.е.н., професор, старший судовий експерт відділу інженерних, економічних, товарознавчих видів досліджень та оціночної діяльності, Одеський НДЕКЦ МВС України

УДК 336.226.3

ПІЛЬГИ З ПОДАТКУ НА ДОДАНУ ВАРТІСТЬ ЯК ІНСТРУМЕНТ РЕГУЛЮВАННЯ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ В УКРАЇНІ

THE EXEMPTIONS ON THE TAX FOR ADDED VALUE AS A TOOL FOR REGULATION OF SOCIAL AND ECONOMIC DEVELOPMENT IN UKRAINE

ХОМУТЕНКО
Алла Віталіївна
allakhomytenko@mail.ru

к.е.н., доцент кафедри фінансів, Одеський національний економічний університет

Стаття присвячена дослідженню впливу пільг з ПДВ на соціально-економічні процеси в Україні. Проведено емпіричний аналіз обсягів надання пільг у галузевому та регіональному розрізі. Встановлено, що трансформації у механізмі надання пільг агропромисловому комплексу України негативно вплинуло на його розвиток, однак здійснили позитивний фіскальний ефект. Аргументовано необхідність забезпечення дотримання принципу прозорості при наданні пільг з ПДВ. Доведено, що пільги з ПДВ посилюють дисбаланс у розвитку регіонів. Запропоновано використовувати пільги з ПДВ як вбудовані амортизатори впливу на економічну кон'юнктуру.

Статья посвящена исследованию влияния льгот по НДС на социально-экономические процессы в Украине. Проведен эмпирический анализ предоставления льгот в отраслевом и региональном разрезе. Установлено, что трансформации в механизме предоставления льгот агропромышленному комплексу Украины негативно повлияло на его развитие, однако осуществили положительный фискальный эффект. Аргументированно необходимость обеспечения соблюдения принципа прозрачности при предоставлении льгот по НДС. Доказано, что льготы по НДС усиливают дисбаланс в развитии регионов. Предложено использовать льготы по НДС как встроенные амортизаторы влияния на экономическую конъюнктуру.

The article is devoted to the study of the effect of VAT exemptions on social and economic processes in Ukraine. An empirical analysis of the granting of benefits in the sectoral and regional contexts has been carried out. It was found that the transformation in the mechanism of granting benefits to the Ukrainian agro-industrial complex adversely affected its development, but they had a positive fiscal effect. The necessity of ensuring the observance of the principle of transparency when granting VAT benefits is argued. It is proved that the VAT exemptions increase the imbalance in the development of the regions. It is proposed to use VAT exemptions as built-in shock absorbers to influence the economic conjuncture.

Ключові слова: *податок на додану вартість, пільги, інструмент регулювання, регулююча функція, фіскальний ефект, агропромисловий комплекс*

Ключевые слова: *налог на добавленную стоимость, льготы, инструмент регулирования, регулирующая функция, фискальный эффект, агропромышленный комплекс*

Keywords: *value added tax, exemptions, regulatory instrument, regulatory function, fiscal effect, agro-industrial complex*

ВСТУП

Податок на додану вартість є одним з найбільш дієвих податкових інструментів, що застосовує світова практика для забезпечення динамічного соціально-економічного розвитку. Використання регулюючої функції ПДВ дозволяє впливати як на пропозицію, так і на попит товарів, що виробляються на митній території країни або ввозяться на неї. Тобто ПДВ, на ряду з іншими непрямими податками, може бути одночасно використаний як інструмент тарифного регулювання зовнішньоекономічної діяльності та регулятор внутрішнього виробництва, впливаючи, таким чином, на різні сторони суспільного життя. Вплив ПДВ можна виразити через механізм його справляння, через систему побудови ставок, за рахунок яких він позначається на ціноутворенні та інфляції. Оскільки в Україні ставки ПДВ не змінюються вже протягом багатьох років, здебільшого регулююча функція ПДВ реалізується через систему податкових пільг. За рахунок застосування пільг на окремі види продукції або конкретні операції, а також пільг, що надаються окремим платникам, держава в особі органів державної влади має можливість забезпечити підтримку соціально і економічно значущих видів діяльності та соціаль-

но незахищених верств населення, впливати на захист навколишнього середовища та збереження природних ресурсів, сприяти активізації інноваційних процесів та інвестиційній спрямованості виробництва, стимулювати експорт вітчизняних товарів за кордон. З іншого боку, неефективна практика пільгового оподаткування сприяє формуванню значних втрат бюджетних ресурсів держави, що призводить до порушення економічної стабільності, гальмування розвитку економіки та зменшення рівня фінансової безпеки держави [1]. У цьому контексті надзвичайно важливо емпірично дослідити вплив податкових пільг з ПДВ на показники соціально-економічного розвитку країни та запропонувати напрямки підвищення ефективності застосування регулюючої функції цього податку.

МЕТА РОБОТИ полягає у досліджені впливу наданих з ПДВ пільг на соціально-економічні процеси в Україні.

МЕТОДИ ДОСЛІДЖЕННЯ

Методологічною та інформаційною основою роботи є ресурси Internet, нормативно-правові акти України, наукові публікації.

При проведенні дослідження використано статистичні методи та методи кількісного аналізу економічних показників, такі як: спостереження, порівняння, групування, структурування, узагальнення графічний та табличний.

РЕЗУЛЬТАТИ

Податкові пільги, на ряду зі списанням і скороченням податкових зобов'язань, відстроченням сплати податкових платежів, є вагомою складовою втрат бюджетних надходжень. Такі втрати, в свою чергу, можуть бути наслідком як порушення суб'єктами господарювання норм податкового законодавства, так і неефективної державної податкової політики. Як свідчать офіційні дані, найбільше втрат через надання податкових пільг з податку на додану вартість бюджет зазнав у 2015 р. – 50,5 млрд. грн. (рис. 1), що є наслідком різкого зростання загального обсягу наданих пільг.

Дослідження показало, що обсяг наданих з податку на додану вартість пільг за останні п'ять років мав стрибкоподібний характер (рис. 2). Найбільше пільг у вартісному вимірі, за період, що підлягав аналізу, було надано у 2015 р. – 66,5 млрд. грн., що на 46,38 % більше ніж у попередньому періоді. Це, на нашу думку, здебільшого є наслідком складного соціально-економічного становища в країні та активізації дії спеціального режиму з ПДВ для аграріїв [3]. Водночас, вже у 2016 р. такий інструмент притерпів трансформації – кошти, які зараховувалися на спеціальні рахунки сільськогосподарських підприємств, стали диференційованими залежно від виду діяльності [4], що обумовило найменший показник обсягу наданих пільг – 35,6 млрд. грн., на 46,49% менше ніж у 2015 р. Так, у 2016 р. за операціями з постачання: зернових і технічних культур на спеціальні рахунки сільськогосподарських підприємств зараховувалось 15% сплачених коштів, продукції тваринництва – 80 %, інших с/г товарів і послуг – 50 %.

З метою доведення тези щодо впливу пільг, наданих аграріям, на загальний обсяг пільг з ПДВ необхідно розглянути структуру таких пільг за видами економічної діяльності. Проведений аналіз показав, що у розрізі видів економічної діяльності, найбільше втрат бюджет зазнає від надання пільг переробній промисловості; оптовій та роздрібній торгівлі; ремонту автотранспортних засобів і мотоциклів; транспорту, складському господарству, поштовій та кур'єрській діяльності; сільському, лісовому та рибному господарствам (табл. 1).

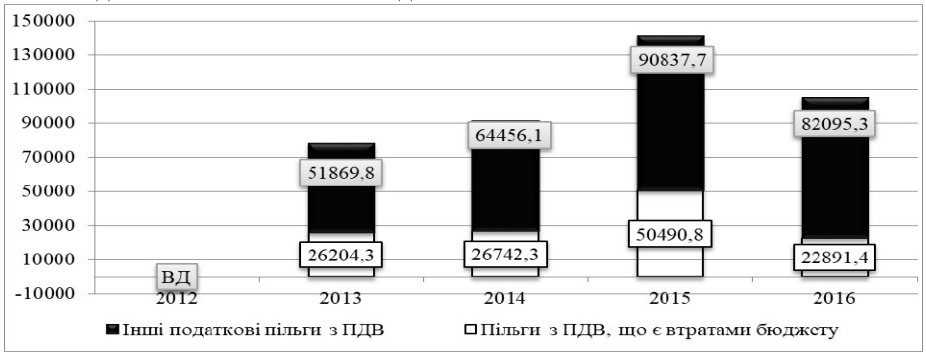

Рис. 1. Структура податкових пільг з податку на додану вартість в Україні за 2012–2016 р., млрд. грн. [складено автором за даними [2]]

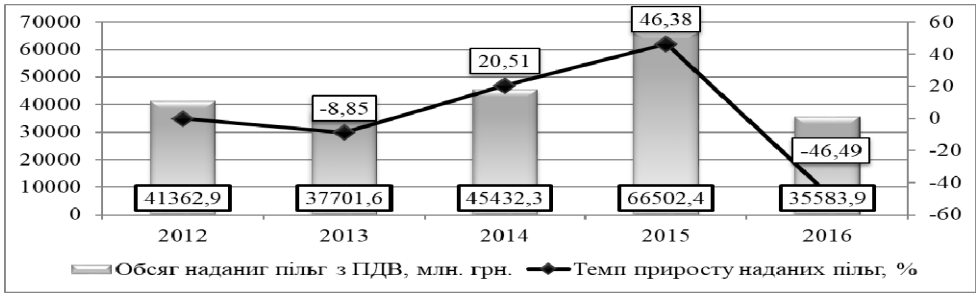

Рис. 2. Динаміка обсягів наданих пільг з ПДВ в Україні за 2012–2016рр., млн. грн. [складено автором за даними [2]]

Таблиця 1

Обсяги податкових пільг з ПДВ у розрізі основних видів економічної діяльності за 2012- 2016 рр., млн. грн. [*складено автором за даними [2]*]

Назва виду діяльності за КВЕД	2012	2013	2014	2015	2016
Сільське господарство, лісове господарство та рибне господарство	21725,7	16140	21892,2	48251,2	13820,9
Добувна промисловість та розроблення кар'єрів	22195,2	5043,7	5468,5	4391,9	6099,1
Переробна промисловість	5424,1	22762,6	27934,7	36601,1	40296,3
Будівництво	368,4	419,2	573,4	643,5	1188,7
Оптова та роздрібна торгівля; ремонт автотранспортних засобів і мотоциклів	14149,3	10662,2	12012,1	15522,6	18465,9
Транспорт, складське господарство, поштова та кур'єрська діяльність	1098,6	11066,5	12216,7	16481,1	14027,6
Інформація та телекомунікації	-	648,7	509,5	754,5	997,2
Фінансова та страхова діяльність	351,6	148	246,2	289,1	614,5
Операції з нерухомим майном	1002,2	520,7	587,7	1199,5	665,3
Державне управління й оборона; обов'язкове загальнодержавне страхування	172,7	146,4	118	109,7	156,6
Освіта	6395,1	1912,8	1614	1983,1	2395,7
Охорона здоров'я та надання соціальної допомоги	539,1	877,8	786,3	1014,3	1352,2

Як видно з табл. 1 саме сільське господарство у 2015 р. отримало найбільший обсяг пільг з ПДВ – 48,3 млрд. грн., однак вже у 2016 р. їм надано на 71,36 % менше. Тобто наша гіпотеза підтвердилась – пільги аграріям здійснили найбільший вплив на загальний обсяг пільг з ПДВ. Крім того, трансформація механізму надання пільг сільському, лісовому та рибному господарству у 2016 р. відобразились на розвитку галузі – кількість таких суб'єктів господарювання скоротилась майже на 6 % у порівнянні з 2015 р., тоді як у 2015 р. відбулось їх збільшення на 4,78 %., а у 2014 р. – на 6,48% у порівнянні з попередніми роками [5]. Аналогічна тенденція простежується й за фінансовими результатами суб'єктів господарювання до оподаткування. Так, у 2015 р. прибуток аграріїв зріс на 375,78 % у порівнянні з 2014 р. (при інфляції у 43,3% [6]), а у 2016 р. зменшився на 11,66 % у порівнянні з попереднім періодом [5]. Більш того, слід зауважити, що ця галузь у 2015 р. чи не єдина продемонструвала прибуток у розмірі 103,1 млрд. грн., тоді як в цілому по Україні загальний збиток працюючих суб'єктів господарювання, з урахуванням отриманого прибутку, зафіксовано у розмірі 340,1 млрд. грн. [5]. З наведеного слідує, що пільги з ПДВ для аграріїв позитивно впливали на розвиток сільського господарства в Україні.

Варто також зазначити, що зміни у механізмі оподаткування сільського, лісового та рибного господарства позначилися на фіскальній ефективності ПДВ – надходження від цієї галузі до Державного бюджету України у 2016 р. зросли на 740,3 % порівняно з 2015 р., тоді як у 2015 р. зростання становило 92,1 %, а у 2014 р. взагалі був від'ємний приріст відносно попереднього року (рис. 3). Тобто, здійснені заходи у 2016 р. призвели до скорочення розриву між обсягами пільг, наданих аграріям, та надходженнями ПДВ від цієї галузі. Якщо у 2015 р. розрив складав 3556,0 %, то вже у 2016 р. – 24,6%, що свідчить про суттєве покращення показника покриття бюджетних втрат надходженнями ПДВ від цієї категорії платників.

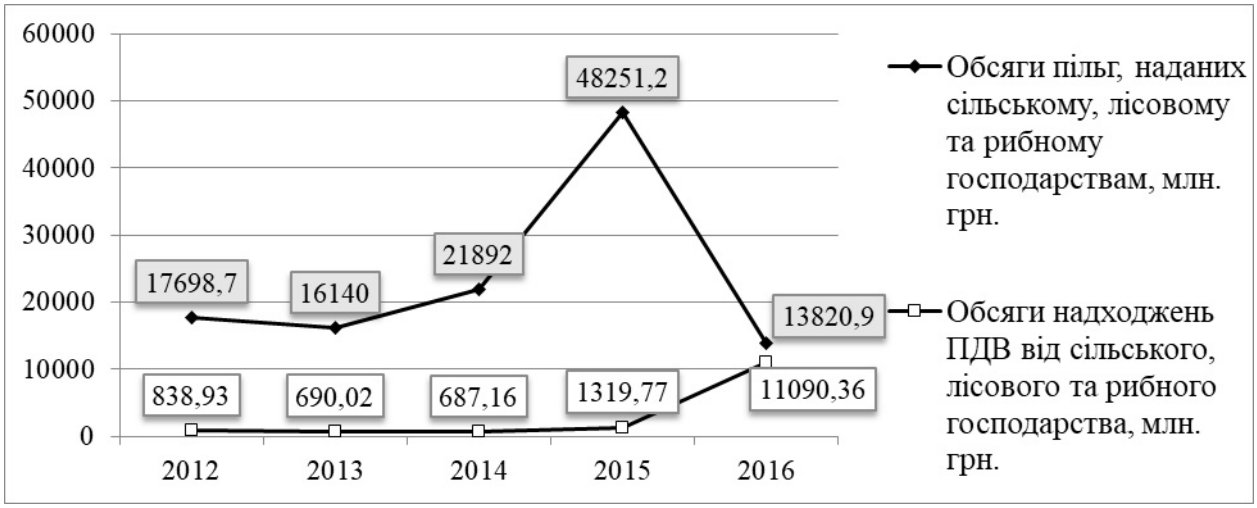

Рис. 3. Динаміка обсягу наданих пільг та обсягів надходжень ПДВ від сільського, лісового та рибного господарств в Україні за 2012–2016 рр., млн. грн. [складено автором за даними 2]

Ще однією зміною у податковому законодавстві, яка повинна була зменшити обсяги наданих пільг з ПДВ з 1.01.2015 р. було скасування спецрежиму для підприємств переробної галузі, до яких відносять: м'ясні, молочні, олійні, цукрові, борошно-круп'яні, концерні, спиртовно-бродильні, тютюнові, вино переробні та ін. Водночас, дані, наведені у табл. 1, демонструють нелогічне збільшення обсягу наданих переробній промисловості пільг з ПДВ – на 31% у порівнянні з попереднім роком. При цьому кількість переробних підприємств в Україні у 2015 р. зменшилась на 6,5 % [5]. Пояснення такого розходження у податковому законодавстві ми не знайшли, що може свідчити про його недосконаліть та непрозорість надання пільг з ПДВ в нашій країні.

Таким чином, усе вище зазначене свідчить про те, що реформування системи пільг з ПДВ для агропромислового комплексу з 1.01.2016 р. здійснило позитивний фіскальний та негативний економічний та, як наслідок, соціальний ефект. Посилення кожного з таких ефектів слід очікувати й у 2017 р., у якому повністю скасовано пільги аграріям [7].

Галузевий розподіл пільг з ПДВ відображається на їх регіональній структурі. Проведений аналіз обсягів наданих пільг з ПДВ у регіональному розрізі показав, що протягом 2012-2016 рр. стабільними лідерами були: м. Київ, Дніпропетровська, Донецька, Київська, Харківська, Одеська, Полтавська області (табл. 2). Крім того, м. Київ протягом всього періоду займало першу позицію щодо втрат бюджету, на другому місці здебільшого була Дніпропетровська область, на третьому – Донецька. Це, на нашу думку, можна пояснити значною кількістю платників податку у цих регіонах. Так, наприклад, у м. Київ у 2016 р. було зареєстровано близько 30% усіх платників ПДВ в Україні – 69106 од. [2] Більш того, 90,7% усіх зареєстрованих підприємств у м. Київ були платниками ПДВ [2; 5]. Аналіз структури зареєстрованих суб'єктів господарювання показав, що у столиці сконцентрована найбільша кількість підприємств переробної промисловості (6234 од. або 18,8% усіх активних підприємств [5]), яка й зайняла першість у 2016 р. У вартісному вимірі у столиці також найкращий показник – обсяг реалізованої продукції київськими підприємствами у 2016 р. складав 40,1% загального показника по Україні [5]. Все це й обумовило лідерство м. Київ за обсягом отриманих пільг з ПДВ.

Таблиця 2

Структура наданих пільг з ПДВ за регіонами [*складено автором за даними [2]*]

	2012	2013	2014	2015	2016
1	2	3	4	5	6
АР Крим	2028,9	1459,8	0	0	0
Вінницька	1350,8	1478,1	2108,5	3582,4	1546,9
Волинська	780,5	766,6	1211,4	1032,5	1051,6
Дніпропетровська	2150,8	1942,7	2769,6	3720,4	1799,8
Донецька	3720,3	3402,3	2189,7	2165,7	1743,6
Житомирська	951,6	869,7	1100,9	1771,8	1342,2
Закарпатська	1038,9	1138,7	1487,3	1245,9	1442,7
Запорізька	1601,9	1254,8	1739	2234,5	1508,7
Ів.-Франківська	1146,5	740,6	2660	1350,1	1987,1
Київська	4819,9	3584,1	3769,1	5537,1	2705,4
Кіровоградська	1619,4	2025	1448,5	3409,9	1438,2
Луганська	1049,6	969,7	490,8	850,5	375,7
Львівська	1521,1	1547,3	2225,6	2415,8	2059,1
Миколаївська	872	791,1	1214,4	1931,7	647,7
Одеська	1956,5	2016,5	2384,6	3915	2253,7
Полтавська	3734,9	2665,1	3301,3	7284,9	2252,5
Рівненська	830	831,4	1176,2	1671,6	1004,4
Сумська	1654,8	1467,6	1755,4	2872,4	937,7
Тернопільська	978,5	1047,8	1375,6	1558,9	1073,4
Харківська	2412,8	2275,2	3100,3	4366,7	3017,2
Херсонська	100,5	802,5	1288,7	1687,7	816,4
Хмельницька	1218,8	1161,1	1823,2	3439,1	940
Черкаська	2454	2197,4	2958	4435,5	1806,7

Продовження табл. 2

1	2	3	4	5	6
Чернівецька	428,9	373,4	374,1	565,5	391,1
Чернігівська	941	893,1	1480,1	3456,8	1442,1
м. Київ	8160,3	11683,8	6410,9	10458,6	11488,2
м. Севастополь	322	400,9	144,4	0	0
Центральний офіс	37576	39901,9	31923,8	40351,8	112447
Загалом по Україні, млн. грн	88322	78074,1	91198,4	141329	104987

З наведеного видно, що найбільш економічно розвинуті регіони отримують найбільший обсяг пільг з ПДВ, що свідчить про те, що цей податок не використовується в Україні як інструмент розвитку окремої території, він лише посилює відставання одних та лідерство інших.

ВИСНОВКИ

Проведений емпіричний аналіз показав, що в Україні поки не вдалось сформувати оптимальний механізм справляння податку на додану вартість, який би при високій фіскальній ефективності забезпечив позитивний регулюючий вплив на економічні процеси. Вважаємо, що проведені зміни є свідченням реалізації необґрунтованої податкової політики зокрема та державної взагалі. На нашу думку, пільги з ПДВ в Україні й досі використовуються як інструмент маніпулювання, а не як влаштований амортизатор впливу на економічну кон'юнктуру. На ряду з пільгами, виходячи зі світової практики, пропонується застосовувати інші елементи ПДВ як інструменти стимулювання соціально-економічного та екологічного розвитку як окремих регіонів, так і країни в цілому, наприклад, запровадити диференційовані ставки для різних груп товарів. Це дозволить ліквідувати галузеві та регіональні диспропорції та дотримуватися принципу соціальної справедливості як для працюючих суб'єктів господарювання, так і для громадян з різним рівнем доходу.

Список використаних джерел

1. Оксенюк О.І. Аналіз системи пільг з ПДВ та втрат бюджету [Електронний ресурс] / О.І. Оксенюк // Вісник Житомирського державного технологічного університету. Сер.: Економічні науки. – 2014. – № 1. – С. 157-162. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vzhdtu_econ_2014_1_22

2. Лист ДФС № 12053 від 15.09.2017 року про розгляд запиту на отримання публічної інформації

3. Хомутенко А.В. Особливості оподаткуван-ня податком на додану вартість підприємств аграр-ного сектору економіки України / А.В. Хомутенко, В.П. Хомутенко // Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції «Розвиток національної економіки: теорія і практика» (3–4 квітня 2015 р.), м. Івано-Франківськ – Тернопіль: Крок. – 2015. – С. 163-165.

4. Закону України від 24 грудня 2015 року № 909-VIII "Про внесення змін до Податкового кодексу України та деяких законодавчих актів України щодо забезпечення збалансованості бюджетних надходжень у 2016 році" [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon0.rada.gov.ua/

5. Офіційний веб-сайт: Державної служби статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.ukrstat.gov.ua

6. Офіційний веб-сайт Міністерства фінансів України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://index.minfin.com.ua/index/gdp

7. Податковий кодекс України від 02.12.2010 р. № 2755 – VI [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/card/2755-17